

תמוז שלשום-בעיר קטנה ובעיר נצורה: על דמותו של ר' ע.א. ויס ז"ל בסיפורים על תקופת ראשיתה של העיר

Author(s): עדנה יקותיאל-כהן

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 1/2, 75 1984), pp. 73-74 מאי-אפריל תשמ"ד, גליון מיוחד (אדר-ניסן תשמ"ד, אפריל-מאי

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23888055>

Accessed: 10-05-2018 12:04 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim / מאזנים*.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

תמול שלשום-

בעיר קטנה ובעיר נצורה

ע.א. ויס

על דמותו של ר' ע.א. ויס ז"ל
בסיפורים על תקופת ראשיתה של העיר.

לאחר מות אביו ניהל ויס בהצלחה את בית המלאכה המשפחתי לכלי זהב ולכלי כסף, בעיר לודג'. כשעלה ארצה, פתח ביפו חנות ועסק בצור פות ובשענות. בסיפורי גוטמן הוא נקרא בשמו ובכינוי "השען" ודמותו מתוארת באמצעות דימויים ממקצוע השענות (במהדורה הראשונה שפורסמה בתשי"ט הוא נקרא בשם - ויס). המספר מתאר את השען עקיבא ויס, שהרפש והצחנה ברחובות יפו, וראשו הפתוח לרעיונות ולמעשים, הביאוהו להקמת השכונה החדשה: בתקופתו הקבוע, המתמיד, אמר לו השען בפעם האלף: - דע תמיד מה שאתה רוצה. יומם ולילה. לצאת מן העיר המרופשת הזאת. אין קטן ואין גדול. אין חלש ואין חזק. צריך להתחיל. יש לסובב גלגלים. שכונה יפה ונקיה. נעשה ועד. כמו הקפיץ הכחול הרועד. יישמע גם תקתוק. (שם, 21-22).

ויס היה חבר בועדת הבנין של אחוזת-בית ובתוקף תפקידו זה פיקח על בנין הבתים ועל חלוקת כספי ההלוואה של הקרן הקיימת, לפי הכ ללים שנקבעו על-ידי הועד. בסיפור "פינה עגולה ופינה ישרה" ("עיר קטנה ואנשים בה מעט") מתואר ויס בתפקידו זה, בהדגשת התכונות שניחן בהן: עקשנות והתמדה. יש לזכור שבאותם ימים מבחינת החוק, לא עמדו בידי הועד סמכויות וכלים לאכיפת הכללים שקבע הועד.

מקום ההתרחשות בסיפור, קצה רחוב הרצל, ליד הגימנסיה הרצליה. בפניה אחת כבר עומד על תילו ביתו של ויס, ממולו בונה שכנו אדון פוליקובסקי. המספר מתאר את ויס בהגיעו בוקר אחד בחפזו במרכבה שחורה רתומה לסוסים. הוא עוזב את חנותו ביפו, ובא כדי למלא את תפקידו כחבר ועדת הבנין. והנה הוא נוכח לדעת שבעוד ביתו שלו הבנוי בקרן הרחובות, זוויתו מעוגלת, וגדרו גם כן מעוגלת בהתאמה לפינה, הרי שכנו הבונה מולו אינו מעגל ופינתו ישרה:

"אדון פוליקובסקי! אני לא אתן לך. אי-אפשר שמול פינה מעוגלת תיבנה פינה ישרה. מול גלגל צריך להיות גלגל. גם בשעון. יש ועד לשכר נה. יש תכנון. כך לא יכול ללכת. תפסיקו את העבודה - פנה ואמר אל

ע.א. ויס היה איש חזון ואיש מעשה. ב"ב בתמוז תרס"ו, ביום עלייתו ועליית משפחתו ארצה, הציע באסיפה שהתקיימה בקלוב "ישרון" כיפו להקים עיר עברית חדשה ומודרנית. הצעתו התקבלה אחרי ויכוחים סוערים, במחאות כפיים ובשירת "התקווה". מיום זה והלאה, הקדיש עצמו לבנין "אחוזת-בית" - היא תל-אביב; הוא לחם ונאבק, עד שזכה לר אות בכניסת שישים משפחות המייסדים הראשונים לבתיהם. לזכותו נזק פות התחלות ומעשים רבים: רכישת כרם ג'באלי (עליו נבנתה "אחוזת בית"), השגת הלוואה מהקרן הקיימת לישראל, ארגון קבוצת המריצים שעסקה ביישור החולות, עריכת הגרלת המגרשים באמצעות צדפים כדי למנוע חשד של זיופים, חפירת באר המים הראשונה, פיקוח על בניית הבתים הראשונים, מאבק עקשני למען הקמתה של "הגימנסיה העברית הרצליה" על אדמת אחוזת בית. על פרקים אלה בייסודה של העיר כתב בסיפורו "ראשיתה של תל-אביב". (תל-אביב, עיינות, תשי"ז).

סיפורו של תיאודור הרצל "אלטנולנד" (בתרגומו של נ. סוקולוב) נטע בו את חזון העיר העברית, ואילו התעניינותו בהנדסה ולימודי-התכנות את מקצוע זה הכשירוהו למפעל הקמת העיר.

בסיפורים שתיארו את ימיה הראשונים של תל-אביב - "תמול שלשום", "עיר קטנה ואנשים בה מעט" ו"עיר נצורה", מסופרים אירועים ומעשים המלמדים על דמותו של ע.א. ויס. בתקופה בה נבנתה "אחוזת-בית" גר ש" עגנון בשכונת "נוה-צדק" ובספרו "תמול שלשום" הוא מתאר את תחילתה של תל-אביב. באותם הימים התעוררו ביישוב היהודי ור כוחים ומאבקים על מסירת העבודה במושבות ובערים לידי פועלים יהודים. ויכוחים אלה לא פסחו על אגודת "אחוזת בית". ויס לחם למען עבודה עברית, וביתו שלו ניבנה על טוהרת העבודה העברית, בבחינת נאה דורש ונאה מקיים. ב"תמול שלשום" מתאר המספר את מצוקת הפר עלים היהודיים, ואת ויס כמי שנאמן לעקרון שיש לתת את העבודה בידי יהודים: "עכשיו עומדת חברת אחוזת בית לכנות את בתיה, ואף היא עתי דה למסור את מלאכת הבנין לפועלים יהודים. וכבר פירסם עקיבא ויס מייסד החברה מודעה בפועל הצעיר, שקבלנים מתבקשים להציע לוועד הבנין את תנאיהם. מי היה מעלה על דעתו שוויכוחים וחיכוכים יביאו לידי מעשה". (שם, 388). ב"עיר קטנה ואנשים בה מעט", מתאר המספר במחרוזת סיפורים התחלות ומעשי בראשית דמויות ממיסדיה ובונהיה של "אחוזת בית". את ע.א. ויס הוא מתאר כיוזם רעיון השכונה ומי שה ניע את גלגלי העשייה.

"מאזנים"

משמאל: ביתו של ע.א. ויס בקרן הרחובות הרצל ואח"ע מול גימנסיה "הרצליה" תוכנן וניבנה ע"י ע.א. ויס בעבודה ובלבנים מבית החרושת של ארבר.

של ר' יחיאל שוארץ, אך קל מאד לזהותו, הן לפי הסימן שנתן המספר בהיפוך שמו מויס (לבן) לשוארץ (שחור), והן על פי תיאורו החיצוני, מקצועו ומעמדו בפרבר. (כך נקראת תל אביב בסיפור). ר' יחיאל שוארץ מתאר בהיקלעו לחנותו של בובוסקי שעה שמנהל שם ויכוח מסוכן בין אלמוגי הנכפה מלוחמי השפה העברית, לבין פינטוס המורה לצרפתית המלמד מדעים בלשון הצרפתית את ילדי תל אביב, למורת רוחו של הרא"ש ושל תלמידי הגימנסיה הקנאים לעברית. הוא מרגיע את הרחות בנוקט עמדה של "אדם נייטרלי" המוצא הצדקה וחיוב אצל שני הצדדים: "מה אתם רבים פה? - נשמע קול נגיני ערב בפתח החנות. עמד שם ר' יחיאל שוארץ לבוש מקטרוך מרופד מוך בעל שריוולים כחולים, כיפה קטנה על ראשו, לחייו מורידות וכל פניו עגולים וצחים כאותם לוחות הש"ע בשעונים שהוא מתקן."

דבקו של ויס ברעיון העיר העברית והשפה העברית מתבטאת בסיפור זה, בדברים ששם המספר בפיו של ר' יחיאל שוארץ הפונה אל אלמוגי לאחר צאתו של יריבו פינטוס מן החנות: "חביבי הקנאות היא מידה נאה, בפרט הקנאה ללשוננו הלאומית. והרי ידעת, שקראתי לבתי על שם ספרו של ד"ר קלויזנר "שפה עברית - שפה חיה". אבל צריך לדעת מתי לקנא ומתי לקנא..." (שם, 161).

כפי שידוע מקורות חיי (פורסמו בחוברת מיוחדת לכבוד שלושים וחמש שנה לתל אביב ע"י התאחדות בני הישוב, אלול תש"ד) השתקע ויס על משפחתו בימי הגירוש בטבריה. חושי המיוחדים הסבו את תשרית ליבו לחמי טבריה המוזנחים. הוא אירגן חברה מאנשי המקום שתדור את החמים כדי שימצאו בידי היהודים בכוא האנגלים, וכן היה. כמו כל חלוץ בדורו, כך גם על ע.א. ויס עברו שעות קשות של אכזבה, ויכוחים וחילוקי דעות. ואף על פי שלא תמיד התקיימו הדברים כמו שרצה וכמו שחלם, לא אחת עמדה לו הזכות, זכות שזוכים בה הראשונים הערבים במלאכה. זכה לשנות ולברך ברכת "שהחיינו" על כוס המים הראשונה של תל אביב, מים מהולים בחול אך מתוקים ומעוררי תקווה. זכה להרים כוס ולברך את המריצנים מיישרי החולות עם התחלת העבודה. זכה, ככה, להניח אבני פינה לשלושים מהבית הראשונים של "אחוזת בית".

* "תמול שלשום", ש"י עגנון, הוצאת שוקן, ירושלים ותל אביב, תשכ"ב; "עיר קטנה ואנשים בה מעט", נ. גוטמן, הוצאת דביר תל אביב, תשל"ז; "כעיר נצורה", א. ברש, כתבי אשר ברש, כרך שני, הוצאת מסדה, תל אביב, תשי"ב.

הפועלים - אני אומר לכם. אני בועד." (שם, 23). הוויכוח בין השניים מתמשך ומתלהט. מתוכחים על זכויות הפרט, ועל סמכויות הועד. ויס מתעקש ומנסה ללא הצלחה לגייס לעזרתו את ראש הועד. את מר דיונגוף איבנו מוצא בביתו ושוטרים אין לו עד. השומר לא יצלח למטרה זו. מלחמתו היא מלחמה עקרונית. הוא יודע שכל ויתור מצידו יביא לתקדימים ולא יסדרים שייפגעו בכללי התכנון של השכונה החדשה: "פה פנינת רחוב הרצל ורחוב אחד העם, יש לקבוע שאנחנו יחידה המקפידה על חוקי התכנון. פה, בשכונה הקטנה החדשה, האובדת בין גבעות החול. הנה לכן רעד השען כקפיץ הכחול הקטן." (שם, 28). סופו של הסיפור, לא בתוקף הזכויות ולא בכוחם של עקרוניות הועד, אלא בכוח שכנועו של הרופא ד"ר חיסין, הסכים פוליקובסקי לבנות את ביתו כשזוויתו מעוגלת. בניגוד להנחה המקובלת שבני תל אביב שאפו לבנות שכונות גנים קטנה, ע.א. ויס ראה בחזונו עיר עברית גדולה ומשגשגת. מעיד על כך הפרוספקט שחיבר בט' באב תרס"ו וחתם עליו בשם הועד הזמני. בפרוספקט זה מוסברת התכנית של העיר העתידה לקום. ושם כתוב: "וכמו שה' עיר ניריורק היא מסבנת את השער הראשי לכניסה לאמריקה, כך עלינו לשכלל את עירנו, והיא תהיה בזמן מן הזמנים לנירירוק הארץ ישראלית." ("ראשיתה של תל אביב", ע.א. ויס, ע"מ 84).

ביטוי לדמותו כאיש חזון מוצאים בסיפור "פנס רחוב ראשון" ("עיר קטנה ואנשים בה מעט"), שם מסופר על אנשי השכונה המשתאים על נס הדלקתו של פנס הלוקס הראשון. ויס מתבונן בפנס הלוקס, אך בעיני רוחו הוא רואה כבר את העיר הגדולה והמודרנית: - (בפרוספקט הנזכר למעלה כותב המחבר: "בעיר זו נסדר את הרחובות בכבישים ומדרכות, במאור חשמלי." שם, 85) - "השען שחזר מחנותו שביפו תלה את מקלו בעל הידית העקומה על זרועו והציב את עצמו להסתכל בסבלנות בהדלקת הפנס. הוא אמר: - באירופה יש חשמל. שם לוחצים על כפתור. הואיל וכולם היו רכובים או ישובים, עברו דבריו מעל לראשי האנשים - ונתפשטו על גבעות החול שמסביב, כך אובדים בחלל חרוזי יפה של שיר או קטע אגדה. הם יפים אך רחוקים מן המוח המעשי." (שם, 14).

בסיפור "כעיר נצורה" מתוארת תל אביב בימי מלחמת העולם הראשונה. בסיפור מתוארים גיבורים שדמויותיהם, קורותיהם ומעשיהם קרובים באמיתותיהם לאישים שחיו באותה תקופה ביישוב. למרות אזהרתו של המספר בפתח סיפורו ש - "הקוראים עדי הימים ההם והאחרים אל נא יבקשו 'להעמיד את הדברים על אמתם'. אמתם היא במידה שהם דברי שירה", ולמרות ההסוואה שנוקט בה המספר בשינויי שמות ופרטים, אפי שר לזהות חלק מהאישים. ר' ע.א. ויס מתואר בסיפור בתמונה המעלה הדים ממלחמת השפות שהתנהלה באותם ימים. דמותו מוסווית בדמותו